

DĖL PATYČIŲ PREVENCIJOS MOKYKLOSE IR KIBERNETINĖJE ERDVĖJE

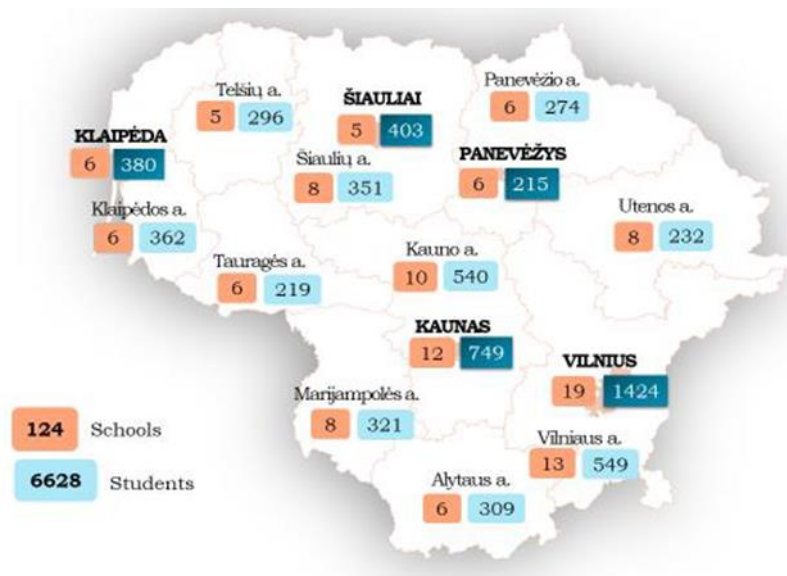
Pažyma

Dėl patyčių prevencijos mokyklose

- LR Švietimo įstatyme taip pat nustatyta, kad mokyklos privalo sudaryti galimybes mokiniams dalyvauti socialines ir emocines kompetencijas ugdančiose, smurto, patyčių, psichiką veikiančių medžiagų vartojimo ar kitose prevencinėse programose.
- 2024 m. kovo 19 d. patvirtintas Prevencinių programų kriterijų ir atitikties jiems vertinimo tvarkos aprašas. Nuo 2024 m. rugsėjo 1 d. mokyklose įgyvendinamos programos tik tos programos, kurioms yra atliktas atitikties kriterijams vertinimas. Vertinimą atlieka Nacionalinė švietimo agentūra, iš viso yra įvertinta 15 programų, programų sąrašas skelbiamas NŠA tinklapyje: <https://www.nsa.smsm.lt/ugdymo-departamentas/ugdymas-ir-prevencija/previncines-programos/previnciniu-programu-sarasas/> . Visa kita yra vertinama kaip prevencinės veiklos iniciatyvos.
- Nuo 2023 m. rugsėjo 1 d. visose Lietuvos mokyklose įgyvendinama privaloma Gyvenimo įgūdžių programa (GĮP), kurios pagrindą sudaro socialinis ir emocinis ugdymas. Programa apima tokias temines sritis kaip patyčių ir smurto prevencija, savižudybių prevencija, , žalingo internetinio turinio prevencija. GĮP pritaikyta visų 1–10 klasių mokiniams, siekiant stiprinti jų atsparumą, kritinį mąstymą ir gebėjimą priimti atsakingus sprendimus. GĮP programos įgyvendinimas metams kainuoja apie 7,5 mln. eurų.
- Ministerija švietimo portale (<https://www.emokykla.lt/>) ir Ministerijos interneto puslapyje (<https://smsm.lrv.lt/>) skelbia visą sukaupą naudingą informaciją, rekomendacijas ir metodines priemones įvairios prevencijos tema.
- Vadovaujantis Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 6 straipsniu, prevencinių programų įgyvendinimo mokyklose užtikrinimas, socialinių paslaugų teikimo užtikrinimas yra savarankiškoji savivaldybių funkcija, o didžiosios dalies bendrojo ugdymo mokyklų steigėjai yra savivaldybės, kurios iš savo savarankiškojo biudžeto turėtų numatyti lėšas prevencinėms veikloms įgyvendinti. Nepaisant to, vadovaujantis Mokymo lėšų apskaičiavimo, paskirstymo ir panaudojimo tvarkos aprašu kasmet yra skiriamos lėšos prevencinių programų įgyvendinimui. Iki 2025 m. lėšos pedagoginei psichologinei pagalbai ir prevencinėms programoms įgyvendinti tiek PPT, tiek mokykloms buvo numatomos ir skiriamos savivaldybėms, kurios vėliau jas perskirstydavo mokykloms, o nuo 2025 m. yra atskirtos lėšos savivaldybėms ir mokykloms, papildomai yra išskirta atskira eilute lėšos prevencinėms programoms įgyvendinti, tai sudaro: 0,0017 (Ugdymo reikmių koeficientas (pareiginės algos (atlyginimo) baziniais dydžiais)) * 1 mokiniui (tai yra apie 3 eurus vienam mokiniui).

Nacionaliniai tyrimai

Lietuvoje nacionaliniu lygiu vykdomas HBSC (PSO) tyrimas (2022 m. apklausos bangos imtis: 6628 mokiniai iš 5, 7, 9 ir 11 kl., 124 bendrojo ugdymo mokyklos ir profesinio rengimo centrai).

Pagrindiniai 2022 m. HBSC tyrimo įverčiai (5–9 kl.):

- Patyčias mokykloje bent 2 k./mėn. patyrė daugiau nei ketvirtadalis mokinių; 15 % prisipažino tyčiojosi iš kitų. 2018–2022 m. laikotarpiu patyčių apimtys šiek tiek mažėjo, bet internetinės patyčios augo (2018 m. <10 %, 2022 m. 12–14 %).
- Pagal lytį ir klases: vaikinai dažniau nei merginos tyčiojosi ir patyrė patyčias; didesni rodikliai – 5 kl. (detalios reikšmės „36 pav.“). HBSC 2022 m. atskiros reikšmės (proc.):– 5 kl. merginos/vaikinai: patyrė 26,5 / 34,2; tyčiojosi 10,8 / 20,5; patyrė internete 11,9 / 20,2; tyčiojosi internete 8,2 / 16,6.– 7 kl. merginos/vaikinai: patyrė 32,7 / 29,7; tyčiojosi 11,2 / 18,5; patyrė internete 11,7 / 16,0; tyčiojosi internete 6,2 / 18,2.– 9 kl. merginos/vaikinai: patyrė 16,9 / 20,8; tyčiojosi 8,0 / 17,8; patyrė internete 5,5 / 16,6; tyčiojosi internete 4,3 / 19,9.

HBSC tyrimo duomenys apie patyčių paplitimą Lietuvos mokyklose (2022 m.)

	5 kl.		7 kl.		9 kl.	
	Merginos	Vaikinai	Merginos	Vaikinai	Merginos	Vaikinai
Tyčiojosi mokykloje (%)	10,8	20,5	11,2	18,5	8	17,8
Patyrė patyčias mokykloje (%)	26,5	34,2	32,7	29,7	16,9	20,8
Tyčiojosi internete (%)	8,2	16,6	6,2	18,2	4,3	19,9
Patyrė patyčias internete (%)	11,9	20,2	11,7	16,0	5,5	16,6

Patyčių prevencijos programos mokyklose

Nuoseklių, ilgalaikių socialines ir emocines kompetencijas ugdančių prevencinių programų įgyvendinimas

Preveninės programos pavadinimas	Institucijų skaičius	Programoje dalyvusių mokinių skaičius
Ankstyvosios intervencijos programa (FreD goes net)	4	490

„Antras žingsnis“, socialinio ir emocinio ugdymo programa	220	31 246
EQUIP, kognityvinė elgesio korekcijos programa	2	78
„Gyvai“, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa	45	2 426
Didysis brolis, didžioji sesuo („Big Brothers Big Sisters“)	2	20
„Linus – pagalba vaikams“, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija	7	808
LIONS QUEST „Aš žinau“, smurto ir seksualinės prievartos prevencinė programa	10	872
LIONS QUEST „Laikas kartu“, socialinio ir emocinio ugdymo programa	212	37 847
LIONS QUEST „Paauglystės kryžkelės“, socialinio ir emocinio ugdymo programa	299	65 309
LIONS QUEST „Raktai į sėkmę“, socialinio ir emocinio ugdymo programa	197	42 302
„Mentorystė“, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa	2	11
„Obuolio draugai“, socialinio ir emocinio ugdymo programa	146	6 727
Olweus patyčių prevencijos programa	78	27 518
„Savu keliu“, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa	68	15 943
„Saugok ir gerbk mane“, seksualinės prievartos prieš vaikus ir seksualinio vaikų išnaudojimo prevencijos programa	8	504
„Sniego gniūžtė“, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa	11	521
„Taiki mokykla“, konfliktų prevencijos programa	14	2 381
Vaiko emocijų išraiškos kontrolės (VEIK) ugdymo programa	24	1 126
„Žipio draugai“, socialinio ir emocinio ugdymo programa	231	6 677
Olweus programos kokybės užtikrinimo sistema (OPKUS)	116	44 717
„Įveikiame kartu“, socialinio ir emocinio ugdymo programa	136	n.d.
Kita mokyklos įgyvendinta prevencinė programa	257	39 308

Švietimo valdymo informacinės sistemos (ŠVIS) 2023-2024 m. m. duomenys¹

Konkrečiai patyčių prevencijai arba labiausiai su patyčių prevencija susijusios programos aukščiau esančioje lentelėje pažymėtos geltonai.

Programų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes

Programa	Amžiaus grupė
Olweus	5–10 kl.
Antras žingsnis	Ikimokyklinis–5 kl.
Obuolio draugai	Ikimokyklinis, priešmokyklinis
Įveikiame kartu	1–4 kl.
Lions quest – laikas kartu	5–8 kl.
Lions quest – paauglystės kryžkelės	8–12 kl.
Lions quest – raktai į sėkmę	9–12 kl.

¹ Šiuo metu vykdomi ŠVIS atnaujinimo darbai todėl nėra galimybės pateikti naujausią informaciją už 2024-2025 m. m.

Olweus programa Lietuvoje diegiama nuo 2008 m. ir buvo taikyta jau 466 mokyklose (apie trečdalis jų vėliau tęsė darbą Olweus kokybės užtikrinimo sistemoje). Pirmajai mokyklų kohortai (daugiausia Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos mokyklos) pradėjus programą 2008 m., dalis mokyklų dalyvavo vertinime, stebint patyčių paplitimo pokyčius. 2023 m. publikuotas ilgalaikio vertinimo rezultatas parodė, kad per 11 metų pirmosios kohortos mokyklose patyčių paplitimas reikšmingai sumažėjo. Pradinėje programos stadijoje (2008–2010 m.) nustatytas statistiškai reikšmingas patyčių sumažėjimas tarp 5–10 klasių mergaičių ir 5–8 klasių berniukų. Tęsiant programą per Olweus kokybės užtikrinimo sistemą iki 2019 m., fiksuotas tolesnis patyčių lygio mažėjimas 3–8 klasių mokinių grupėje. Apskritai pirmosios bangos mokyklose ženkliai sumažėjo patyčias patiriančių mokinių dalis: pavyzdžiui, tarp 3–10 kl. mergaičių ir 3–8 kl. berniukų patyčių paplitimas pastebimai krito. Šie duomenys rodo, kad Olweus programa Lietuvos mokyklose ilgalaikėje perspektyvoje buvo efektyvi mažinant patyčių mastą.

Minėtas tyrimas apėmė 8 mokyklas (pirmosios programos diegimo kohortos branduolį) ir lygino reprezentatyvius mokinių apklausų duomenis trijose laiko atkarpose: prieš pradėdant programą, po pradinio dviejų metų įgyvendinimo, ir praėjus ~10 metų tęstinio darbo laikotarpiui. Tai kol kas išsamiausias kiekybinis Olweus patyčių intervencijos poveikio įrodymas Lietuvos mastu. Šiuo metu yra vedamos derybos su pasikeitusiai programos savininkais dėl tolesnio programos vykdymo teisių įsigijimo.

Socialinio-emocinio ugdymo programos (Antras žingsnis, Lions Quest, Zipio/Obuolio draugai) gerina vaikų socialines kompetencijas, emocijų valdymą ir tarpusavio santykius, kas netiesiogiai kuria saugesnę, patyčioms nepalankią aplinką. Ypač „Zipio“ ir „Obuolio draugų“ atveju užfiksuotas žymus vaikų elgesio pagerėjimas (mažiau agresijos, daugiau empatijos) tiek tyrimais, tiek pedagogų bei tėvų vertinimu. „Antras žingsnis“ pilotinis tyrimas parodė teigiamą poveikį vaikų įgūdžiams (nors elgesio pokytys dar neįrodytas), o Lions Quest sėkmę iliustruoja dalyvių apklausos (didelė dauguma pedagogų ir tėvų mato naudą – geresnį problemų sprendimą, drausmę, atsakomybę).

Lietuviška programa „Iveikiame kartu“ kol kas neturi paskelbto poveikio tyrimo, tačiau yra ministerijos įvertinta kaip atitinkanti kriterijus ir praktikoje siejama su emocinės aplinkos gerėjimu pradinėse klasėse. Tai, kad daugelis mokyklų ją integruoja, rodo pasitikėjimą jos nauda; vis dėlto ateityje atlikus poveikio tyrimą būtų galima daryti išvadas apie jos poveikį. (pvz., lyginant programoje dalyvaujančių ir nedalyvaujančių klasių rezultatus).

Sisteminė stebėseną ir realaus veiksmingumo vertinimas

ŠVIS renkama informacija apie tai, kokias programas ir kiek mokyklų vykdo (aprėptis; naudojama metinėse apžvalgose). Teikiant prevencinę programą atitikties kriterijams vertinimui, turi būti pateikiamas ir moksliniais tyrimais pagrįstas programos poveikio vertinimas. Programoje turi būti numatyti vertinimo/įsivertinimo kriterijai ir priemonės, leidžiančios įvertinti jos poveikį ir veiksmingumą.

Kontrolės mechanizmai mokyklose/savivaldybėse?

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 6 straipsniu, prevencinių programų įgyvendinimo mokyklose užtikrinimas yra savarankiškoji savivaldybių funkcija, o didžiosios dalies bendrojo ugdymo mokyklų steigėjai yra savivaldybės. Mokyklų/savivaldybių lygmenys: savivaldybės ir nacionalinis lygmuo mato aprėpties ir rezultatų indikatorius per ŠVIS, stebimas

rodiklis „Didinti mokinių, nepatyrusių patyčių per 2 mėn., dalį iki 55 % (2025 m.) / 70 % (2030 m.); 2022 m. buvo 49,5 %). ŠMSM pagal kompetenciją periodiškai ragina savivaldybes užtikrinti prevencinių programų prieinamumą ir įgyvendinamų prevencinių programų tęstinumą bei kokybę savivaldybės teritorijoje veikiančiose švietimo įstaigose.

Dėl patyčių kibernetinėje erdvėje

Lietuvoje kibernetinių patyčių tema vertinama per nacionalinius ir tarptautinius tyrimus bei švietimo sistemos duomenis. Pagal HBSC (2022) duomenis, bent kartą per pastaruosius du mėnesius patyčias internete patyrė apie 12–14 % 5–9 klasių mokinių, o tyčiojosi internete – 8–19 %, priklausomai nuo lyties ir amžiaus. Vaikinai dažniau nei merginos dalyvauja internetinėse patyčiose tiek kaip aukos, tiek kaip iniciatoriai, o didžiausi rodikliai fiksuoti tarp jaunesnių mokinių (5 klasėje). Šie skaičiai rodo augimo tendenciją lyginant su 2018 m., kai rodikliai siekė mažiau nei 10 %. Lietuvos patyčių lygis, įskaitant kibernetines patyčias, išlieka tarp aukščiausių Europoje.

Informaciją parengė:

Karina Makovska, ŠMSM, Švietimo pagalbos skyriaus projekto vadovė;

Kristina Valantinienė, ŠMSM, Švietimo pagalbos skyriaus vedėja